

1879. адресиран овако: „Вук витез Врчевић, ћ. кр. почасни вице-конзул у пензији — Дубровник“. Садржај овог акта је обавјештење о још једној царској одлуци, од 28. јуна 1879, којом је Врчевић „изузетно“ одликован „ратном медаљом“. Уз овај допис конзул је доставио Врчевићу и поменуто одликовање са врпцом, које му је у извршењу царске одлуке њему, конзулу, било упућено од Главне команде Босне и Херцеговине.¹⁸

Славко Мијушковић

ПОХОД ПОРТЕ ПРОТИВ МАХМУД-ПАШЕ 1787. ГОДИНЕ

У свом раду „Црна Гора пред стварањем државе“ дотакао сам се сукоба Махмуд-паше с Портом, али да се не бих удаљавао од основне теме нијесам поворио опширније о том сукобу. Зато сматрам да ће бити корисно да у једном посебном прилогу изнесем низ појединости о сукобу Махмуд-паше с Портом и походу царске војске против скадарског паше 1787. године. То ће допринијети бољем познавању неких питања из односа Црне Горе са Махмуд-пашом.

Покоривањем Црногораца 1785. Махмуд се обезбиједио од свога најопаснијег противника. Сада је скадарски паша могао приступити остварењу својих планова у Албанији. Он је себи поставио за циљ да протегне своју власт или утицај над средњом и јужном Албанијом. У остварењу тога плана Махмуд се сукобио са централном владом у Цариграду. Отада почиње сукоб Махмуд-паше с Портом који ће са малим прекидима потрајати све до његове погибије.

Одмах по повратку с војног похода на Црну Гору, Махмуд је почео да се припрема против Курт-паше из Берата. Убрзано се пекао бешкот за војску, спремао прах и олово и окупљала војска. Од својих повјереника Млечани су примали вијести о Махмудовим припремама против Курт-паше. Причало се чак и то да су босанске и требињске аге наговарале Махмуда да нападне Дубровник и Херцег-Нови и да им је он обећао да ће то урадити идуће године. У борби против Курт-паше Махмуд је успио да привуче на своју страну Сулејман-пашу Елбасана, зета Курт-паше и Махмуд-бега из Каваје. Тако је Курт-паша остао потпуно усамљен. Он је упутио свога сина са 3000 војника против зета, али се морао повући.¹

¹⁸ Исто, бр. 8/13.

¹ Archivio di Stato di Venezia (— A. S. V.), Bailo Constantinopoli (— B. C.) f. 225. Цариград, 10. септембра 1785. Прилози писама од 17. јула и 9. августа 1785.

Дубровчани су сазнали да је Махмуд 19. августа 1785. с војском од 60.000 људи пошао против Курт-паше који је добио помоћ од Порте од 15—20.000 војника.² Вјеровало се да ће Махмуд поћи и против Македоније из освете што су неки Турци одбили његов позив да му се придруже против Црне Горе. Још се причало да ће паша напасти Мореју и да спрема флоту. Дубровчанин Антонио Пилато у улцињском шкверу израдио је два брода за Махмуда, један носивости 12.000 венецијанских стара са двије батерије и један шамбек носивости 11.000 стара. Улцињски рајс Сејфулах спремио је брод од 9000 стара носивости. Причало се да је туниски беј послао много цекина Махмуд-паша за изградњу ових бродова.³

Све ове вијести нијесу биле много поуздане али показује оно психолошко стање уочи значајних догађаја. Користећи моћну заштиту свога покровитеља капудан-паше, Махмуд се безобзирно понашао према свакоме. То пријатељство почивало је на обостраном интересу. Августа 1785. Махмуд је своме заштитнику упутио 40 кеса или 20.000 гроша.⁴ Капудан-паша се свесрдно залагао за свога штитеника и успио да султан додијели Махмуду достојанство од три туга. Махмуд је захвалио своме заштитнику, истичући да је то прихватио по његовом савјету и обећао да ће у случају рата бити спреман „са 10.000 војника, а можда и више, рачунајући увијек на Вашу ријеч и Вашу заклетву и ништа мање на ваша обећања“. Даље Махмуд каже да „поред мојих најоправданијих разлога против узвишене Порте због чијег поступка сам био увијек у праву да се жалим“, а исто тако због поступка према његовом брату, охридском паша. Махмуд нарочито истиче своје заслуге за покоривање Црногораца. Паша одбија сваку одговорност са себе и своје војске због напада на Паштровиће.⁵

Као што се види из Махмудова писма своме заштитнику, послушао га је у интересу Царства а не своме. Млетачки амбасадор Агостин Соранци тачно је примијетио да се Махмуд приликом добијања достојанства од три туга „показао тврдоглав, као да му је учињена милост, последије толико гоњења и сплетака око његове главе“ и „по његовим ријечима изгледа да је само из жеље у интересу и слави Царства пристао да се покори султану.“⁶

Док је Порта унапређивала Махмуда, он је ратовао против њој оданих паша. Скадарски паша упао је у пашалук Курт-паше и починио велика звјерства. Куда је прошла Махмудова војска, ту је мало ко остао жив. Опљачкано је, разорено и поплаћено много села у пашалуку Курт-паше. Док је Махмуд пљачкао, па-

² Државни архив — Дубровник (— ДАД), Препис. 18. 137. 3176/1. 223. 25. августа 1785.

³ A. S. V. B. C. f. 225. Цариград, 9. августа 1785. Прилог писма једног Албанца од 30. јула.

⁴ Исто, Цариград, 25. августа 1785.

⁵ Исто, Цариград, 24. септембра 1785. Прилог писма без датума.

⁶ Исто, Цариград, 10. септембра 1785.

лио и убијао, с Порте је стигао силиктар капудан-паше с наређењем да се обустави борба. Махмуд је послушао свога заштитника и са својим Бушатима одмах се вратио у Скадар. То је била само превара Махмудова. Прије одласка он је мобилисао много људи из Дебра и осталих мјеста.⁷

Одмах по повратку у Скадар, 7. октобра, Махмуд је позвао црногорске главаре, који су се покорили, на разговор.⁸ Скадарски паша се само привидно покорио Порти и по повратку у Скадар још боље се спремио за напад на Курт-пашу. Из Улциња је дигао два топа а из Скадра један и с војском се упутио на тврђаву Пећани.⁹

Махмуд је радио што је хтио. Порти је било јасно да скадарски паша постаје све опаснији противник власти. Такође је и паша Јањине показивао сепаратистичке тежње. На Порти се гажила нада да ће доћи до сукоба између Махмуда и јањинског паше, у коме би један, ако не обојица, био одстрањен. Млечани су такође били забринути због јачања Махмуд-паше. Баило је стално понављао реис-ефендији да на млетачко-турској граници неће бити мира док је Махмуд скадарски паша. „Изгледа — пише баило — да је реис-ефендија убијеђен у ову истину, али увијек подвласи тешкоћу која се састоји у начину да се уклони Махмуд.“¹⁰

Послије примања достојанства од три туга, Махмуд је показивао све отвореније знаке потпуне независности од Порте. Паша је, супротно обичају турских команданата, своју стражу саставио од Грка. То је, по мишљењу баила, умањивало могућност Порте да га ликвидира. Забринутост на Порти због Махмуда била је велика. Крајем новембра 1785. сазван је диван у Цариграду, на коме се расправало о држању скадарског паше и мјерама против њега.¹¹

Повика на Махмуда са свих страна била је толика да је капудан-паша био принуђен да опомене свога штићеника, али само у односу на Млечане. Баило пише 10. новембра 1785. да је сазнао из извора „за који вјерујем да је тачан“ да је капудан-паша писао Махмуду и запријетио му „да ће га потпуно лишити заштите, ако убудуће не остане миран, ако не покаже спремност да уреди ствари на потпуно задовољење Републике.“¹²

И поред опомене свога заштитника и његовог заузимања за њега, Порта није могла више подносити дрскости, самовољу и насиља Махмуд-паше. Крајем 1785. Порта је ставила скадарскога пашу ван закона. Издат је ферман беглербегу Румелије „да ухап-

⁷ Исто, Цариград, 10. новембра 1785.

⁸ A. S. V. Car. in Golfo, f. 1309. Которски залив, 17. октобра 1785.

⁹ A. S. V. B. C. f. 225. Цариград, 29. новембра 1785. Прилог писма једног повјереника из Скадра без датума.

¹⁰ Исто, Цариград, 25. октобра 1785.

¹¹ Исто, Цариград, 29. новембра 1785.

¹² Исто, Цариград, 10. новембра 1785.

си побуњенога скадарскога пашу и да га лично упуту у Цариград.¹³ Заповијест је била кратка и резолутна, али од наређења до извршења увијек се појаве непредвиђени догађаји.

Изадавање фермана против Махмуда на Порти се није сматрало довољним. Зато је султан издао хатишериф. То је изазвало живо интересовање и коментаре у дипломатским круговима Цариграда. Нови млетачки амбасадор Ђироламо Зулијан упуту је тумача код капудан-паше и реис-ефендије да сазна појединости одлуке против Махмуд-паше и стварних мјера које ће Порта предузети да уништи овога бунтовника.

Реис-ефендија је казао тумачу да је беглербег Румелије показивао извјесно околишање да изврши наређење Порте. Зато је султан објавио хатишериф или цароку заповијест разним командантима Царства да под командом беглербега нападну побуњеника, ухвате га и доведу у Цариград. Реис је још казао великом тумачу Ралиу да објасни своме амбасадору која је разлика између фермана и хатишерифа. Хатишериф је владарска заповијест са Порте, издата у име владара.“ Хатишериф је акт који обавезује сваког муслиманина и има карактер вјерског закона.¹⁴

Док је Порта припремала војску против Махмуда, баило је пратио сва колебања на Порти у извођењу ове акције и њен потпуни неуспјех. Још у марту 1786. у дипломатским круговима Цариграда провијеле су се вијести да је капудан-паша успио да поврати Махмуда у султанову милост. Баило се одмах потрудио да сазна истину и распитивао се код реис-ефендије. Министар спољних послова Турске је казао да је капудан-паша покушао да наговори великог везира да опрости Махмуду, „али узалудно, јер велики везир у овим тврвим моментима боји се да не наљути султана.“¹⁵

Баило није био задовољан овим одговором, тим прије што је чуо да је Порта тајно опростила Махмуду. Млетачком амбасадору било је јасно да су велики везир и капудан-паша непријатељски расположени према Венецији. Баила је посјетио енглески амбасадор и казао му да је разговарао са великим везиром и стекао утисак да је везир склон да помилује Махмуда. Ово обавјештење је изненадило баила, који је остао у увјерењу да енглески амбасадор није добро разумио везира.¹⁶ Пет дана касније баило је писао генералном тровидуру Далмације да га је Порта питала да ли би могла упутити бродове у млетачке територијалне воде против Махмуда. У Цариграду се прочуло да Махмуд има шест фрегата и да задржава све трговачке бродове.¹⁷

Иако су одговорне личности на Порти одлучно одбијале могућност помиловања Махмуд-паше, вијести о томе су се упорно

¹³ Исто, Цариград, 24. децембра 1785.

¹⁴ Исто, Цариград, 29. новембра 1785.

¹⁵ A. S. V. V. C. f. 226. Цариград, 27. марта, 1786.

¹⁶ Исто, Цариград, 10. априла 1786.

¹⁷ A. S. V. Prov. gen in Dalm. et Alb. f. 650. Котор, 31 маја 1786.

проносиле. У Албанији о помиловању се причало већ почетком априла 1786. Крајем априла млетачком конзулу у Драчу било је познато да је Махмуд-паша успио да подмити беглербега Румелије.¹⁸ У опроштај Махмуду више није нико сумњао. Баило је јавио Сенату 10. маја да је сазнао од једнога Грка, свога повјереника, да ће опроштај скадарском паши ускоро бити свечано објављен. Такође је румелијском беглербегу наређено да распусти војску која је била скупљена против Махмуда. Баило је настојао да провјери тачност ових вијести које су заслуживале сваку пажњу.¹⁹ Млетачки амбасадор се ускоро увјерио да је све ово било тачно.

Баило је о свему овоме извијестио генералног провидура. Већ је био упућен један чауш из Цариграда код Махмуда да му саопшти одлуку Порте. Султанов ферман о помиловању није био никоме познат и баило није знао да ли у ферману има нешто што се односи на Венецију.²⁰

Зато је баило 21. маја 1786. упутио промеморијал Порти изражавајући негодовање због помиловања Махмуд-паше. Порта је упорно одбијала да је амнестирала скадарског пашу и крила одлуку о његовом помиловању, иако је свима било јасно да је то свршена ствар.

Баило је настојао да дође до фермана о Махмудовом помиловању. Један млетачки повјереник успио је да подмити архивара реис-ефендије, који је уз награду од 300 гроша преписао ферман и предао млетачком агенту. Тако су Млечани коначно открили истину о помиловању Махмуда. Баило је још сазнао да је скадарски паша одређен да се са 1000 људи укрца за Египат.²¹

Ферман о помиловању Махмуд-паше није датиран, али је вјероватно да је из априла 1786. У Ферману се наводи: „Паша скадарскога санџака Махмуд-паша, пошто је у прошлости поступио супротно сагласности и светој царској вољи, биле су издате честите заповијести и упућене у све крајеве да би био заслужено кажњен.“ Али последице су стигле молбе на Порту од кадија и наиба из скадарскога санџака, заједно са Махмудовом молбом. Скадарски паша је обећао „да се убудуће неће мијешати ни на једну другу страну изван скадарскога санџака и да ће се само бавити старањем око своје области и мјеста која су под његовом командом са покоравањем законима и правди и да ће од становништва побирати мирију и слати је у државну благајну у Цариград. Осим тога, да од сада убудуће не чини недостојне ствари

¹⁸ Исто, Котор, II. маја 1786. Прилог писама конзула из Драча од 27. априла.

¹⁹ A. S. V. B. C. f. 226. Цариград 10. маја 1786.

²⁰ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 651. Котор, 14. јуна 1786. Прилог баилових писама од 15. маја.

²¹ A. S. V. B. C. f. 226. Цариград, 10. јуна 1786.

које је раније чинио.“²² Ово је суштина Портиног фермана о помиловању Махмуд-паше.

Махмуд није поштовао услове Порте о помиловању да не излази из граница свога пашалука, него је смјело и безобзирно наставио да своме пашалуку припаја земље и градове сусједних паша. Почетком августа у Цариграду су примљене вијести да је Махмуд заузео Приштину и друге крајеве који су под управом босанскога паше. Баило је јављао да се „још зна да Махмуд скупља много људи и да је под разним изговорима спријечио свога брата да се са 1500 људи уједини са капудан-пашом као што му је било наређено.“ Ове вијести изазвале су забуну на Порти.²³

Млечани су више него иједна држава били погођени помиловањем Махмуд-паше. Ако чињенице нијесу више могли измијенити, настојали су да Порту увјере да је неопходно и у интересу обје државе да се Махмуд примора да не наноси никакве штете млетачкој територији и њеним поданицима. У том смислу баило се залагао на Порти.

Када је нови велики везир, дотадашњи паша Мореје, дошао на тај положај, баило је настојао да се састане с њим. Везир је прихватио да прими у аудијенцију баила, који је дошао са тумачем Ралијем. Велики везир је изнио разлоге због којих је Порта морала да амнестира Махмуд-пашу. Везир је казао да скадарски паша располаже великим снагама и да је врло утицајан у Албанији и сусједним крајевима. Из свих тих разлога експедиција против Махмуда била би узалудна и можда опасна за Порту. По објашњењу великог везира, могло се догодити да Махмуд надјача војску упућену против њега „или принуђен из очајања да тражи уточиште на млетачку територију“. На чекајући одговор баила на ову аргументацију, везир је додао да је из свих тих разлога наредио беглербегу Румелије да распусти војску и изразио наду да Сенат нема ништа против опроштаја Махмуду, јер је помиловање дато „под условом да никада више не узнемирава Млечане и да поштује мировни уговор и пријатељство које срећно постоји између Порте и Републике.“ Баило је одговорио да Венеција не може бити задовољна одлуком Порте, јер Махмуд је направио неколико изгреда према Републици. На ово је везир казао „да је чуо да је била нека нова неприлика последије давања опроштаја“. да је писао Махмуду, али да је он одговорио да су све то лажи и да се трговина између Албаније и млетачких посједа развија на обострану корист и задовољство у потпуном миру. Везир је обећао да ће поново писати Махмуду да не узнемирава млетачку границу под пријетњом лишења своје заштите. Тада је баило изразио бојазан да ће Махмуд погазити услове помиловања. На крају је везир казао да ће, уколико се Махмуд не покаже послушним, употребити силу против њега. Овом приликом млетачки

²² Исто, Прилог фермана без датума.

²³ Исто, Цариград, 6. августа 1786.

амбасадор предао је промеморијал Порти тражећи потпуну гаранцију да Махмуд неће наносити никакве штете Млечанима и њиховим поданицима.

Порта је у почетку одбијала да даде овакву писмену изјаву. Баило је упутио тумача Ралиа код реис-ефендије да тражи објашњење зашто Порта одбија издавање писменог документа којим би требало да пружи гаранције Млечанима од Махмуд-паше. Министар спољних послова Турске одговорио је у име везира да је Махмуд обећао „да неће узнемиравати поданике Ваше узвишености и да је без икаквог откупа вратио пет ухваћених Ришњана.“ Овакви докази су, по мишљењу реис-ефендије, довољни да разбију сваку сумњу да Махмуд убудуће неће направити никакав непријатељски акт према млетачким поданицима.²⁴

Баило се није задовољио овим објашњењем, него је поново упутио тумача Ралиа, одлучно инсистирајући да се Порта писмено обавезе. И овај пут реис-ефендија поновио је исте раније аргументе. Зато је млетачки амбасадор још једном покренуо питање писмене гаранције Порте за Махмуда. Порта је напослетку пристала да изда такав акт. Везир је казао једном млетачком тумачу да пренесе баилу Зулијану да је он увјерен „да скадарски паша из страха од његовог гњева (везирова) убудуће ће се уздржати од сваког корака који је супротан одлучним заповијестима Порте. Ако Махмуд друкчије поступи, што везир не вјерује, он ће му ускратити своју заштиту. Али (везир) не би могао приступити одлучним корацима без сагласности капудан-паше, од чије заштите посебно зависи скадарски паша. Везир ипак не сумња да капудан-паша не би био сложан с њим у случају потребе кажњавања Махмуда, ако се не би погправио.“²⁵

Ова усмена изјава великог везира није била потпуно адекватна писменој гаранцији Порте о преузимању одговорности за Махмуд-пашу. У том акту, издатом 8. септембра 1786, укратко је изложен историјат става Порте према Махмуду. Скадарском паши се строго забрањује да нарушава мир с Венецијом и да се убудуће уздржава од сваког насиља, иначе ће Порта бити принуђена да га казни.²⁶ Венеција је вјеровала да се овим документом осигурала од Махмуда. Овај акт је био обично парче папира и Млечани ће се ускоро увјерити да скадарски паша не хаје много ни за султана.

Тих истих дана стигла је у Цариград једна узнемирујућа вијест о поступку Махмуд-паше. Порта је сваке године упућивала у све крајеве Царства харачлије за окупљање харача, који су у исто вријеме били закупници. Када су харачлије дошле у Махмудов пашалук, он је једноставно наредио да се врате. Ова вијест узбудила је духове у Цариграду и поступак скадарског паше

²⁴ Исто, Цариград, 20 августа 1786.

²⁵ Исто, Цариград, 19. септембра 1786.

²⁶ Исто, Цариград, 19. септембра 1786. Прилог фермана од 8. септембра.

је оцдијењен као отворена побуна против Порте. За ово је највише оптуживан везир који се много заузимао да се Махмуду опрости, па су се подигли гласови да се он смијени. Млетачки амбасадор је сматрао да ако Махмуд покуша да купи харач за свој рачун, може довести у питање везинову главу или га приморати да употрејијеби силу. Баило је вјеровало да је цијела ствар још неизвјесна.²⁷

Ускоро је на Порту стигла вијест да је Махмуд дозволио да се у његовом пашалуку скупи харач, али у врло скоромном износу. Порта је, због своје слабости, била принуђена да попусти и да се задовољи оним што јој Махмуд од харача дозволи. Међутим, велики везир је тврдио баилу Зулијану да је попуштање Махмуду само због одсуства капудан-паше, „по чијем повратку побуњеник ће бити кажњен.“ Баило је казао везиру да је овај акт скадарскога паше отворена побуна. По мишљењу баила, положај великог везира, због Махмудова поступка, постао је врло несигуран. Везиру се пребацивало да штити једног побуњеника који зависи од капудан-паше. Причало се да ће за великог везира ускоро бити постављен паша Дијабекра који се тих дана оженио у Цариграду султановом нећаком и кћерком бившег сулана Муштафе. Ова вијест се сматрала сигурном. Један Которанин из племићке куће Ивановића, који је био у добрим односима са будућим новим везиром, предложио је баилу да обдари пашу Дијабекра.²⁸

Као што се види, Махмуд је измирење са султаном схватио као јачање својих позиција и продужење своје раније политике која је била у супротности са очекивањима и интересима Порте. Зато је одмах послје помиловања Махмуд поново дошао у sukob с Портом. У Цариграду су схватили да с Махмудом нема измирења све док му се глава не скине. Зато је Порта одлучила да оружаним путем сломи скадарског пашу.

Порта се одлучила на војну акцију против Махмуда. Овај пут Порта је била одлучна да се оружјем обрачуна са скадарским пашом. Већ средином марта 1787. баило Зулијан писао је генералном провидуру да му је Порта званично саопштила да је ријешена да уништи Махмуд-пашу и да ће у том циљу упутити једну ескадру у воде Албаније да помогне операције сувоземне војске против скадарскога паше.²⁹ У ово исто вријеме кад је Порта ријешила да нападне Махмуда, он се с великом војском упутио према Битољу. Муселим Битоља одмах је послао три татарина у Солун да тражи помоћ за одбрану града против Махмуда. Битољ је био дат у феуд румелијском беглербегу, који се тада налазио у Софији. Пронијеле су се вијести да се беглербег заједно с једним пашом упутио против Махмуда.³⁰

²⁷ Исто, Цариград, 10. септембра 1786.

²⁸ Исто, Цариград, 20. новембра 1786.

²⁹ A. S. V. *Ing. di Stato*, b. 282. Задар 1. априла 1787. Прилог писма баила од 15. марта.

³⁰ A. S. V. B. C. f. 227. Цариград, 5. априла 1787.

Вијест о нападу Махмуда на Битољ могла је само убрзати војне припреме Порте против њега. У Цариграду је ријешено да се копненим и поморским снагама нападне скадарски побуњеник. Одлука Порте о упућивању флоте у Јадран изазвала је пажњу и подозрење Млечана.

Баило је одмах упутио тумача на Порту да тражи писмено образложење о упућивању турске флоте у Јадран. Реис-ефендија је одбио овај захтјев баила, напомињући да је званична усмена изјава Порте равна писменој. Осим тога, по мишљењу Порте, то ће бити једна мала флота од свега осам бродова и због тога није потребно давати писмену изјаву. Баило се није задовољио овим објашњењем и казао је реис-ефендији да није у питању број бродова, него се ради о наоружаним бродовима који имају да се упуте у близину територијалних вода Републике. Реис је уважио ове разлоге баила и казао да ће о томе разговарати с великим везиром.

Тих дана у Цариграду је примљена вијест да је капудан-паша угушио побуну двојице бејова у Египту, Амурата и Ибрахима, који су ухваћени и погубљени. Њихове главе су упућене у Цариград и изложене на капији сераја. Вијест о угушењу побуне је свечано објављена и у владајућим круговима Цариграда примљена је са одушевљењем.³¹

Венеција је сматрала да је сада погодан моменат да на Порту поново покрене питање плаћања одштете због Махмудова напада на Паштровиће 1785. Баило, по инструкцијама из Венеције, предао је 23. марта 1787. меморијал Порту којим тражи да се оконча питање плаћања одштете за пљачку Паштровића.³²

На захтјев Венеције да Порта изда писмену изјаву о доласку турске флоте у Јадран, реис-ефендија је тек 15. маја дао такву изјаву. Портин изјава је у ствари образложење зашто се турска флота упућује у Јадран против Махмуда.³³ Венеција је била задовољна овом изјавом. Што се тиче млетачког захтјева за исплату одштете, реис-ефендија је одговорио да су Паштровићи први напали Махмудову војску која је морала да се брани. Ипак, Порта је показала спремност да се ствар испита на лицу мјеста.³⁴

По уговору између Турске и Венеције, турска флота није могла упловити у Јадранско море. Млечани су имали обавезу да чувају Јадран од страних наоружаних бродова.

На Порту се знало да је Махмуд тврд орах и велики везир је још једанпут покушао да мирним путем приволи Махмуда на покорност. Реис-ефендија саопштио је тумачу Ралиу да је везир упутио једног свог човјека скадарском паши с наређењем да се добровољно покори Порту. Реис-ефендија је још казао да је скуп

³¹ Исто, Цариград, 24. марта 1787.

³² Исто, Цариград, 7. априла 1787. Прилог меморијала.

³³ Исто, Цариград, 20. маја 1787. Прилог одговора Порте од 15. маја

³⁴ Исто, Цариград, 7. априла 1787.

улема, на захтјев везира, донио одлуку против Махмуда, надајући се да ће га то, и војне припреме, застрашити да се покори.

Ова вијест изгледала је сувише сумњива баилу, зато је тражио објашњење од самог великог везира. Везир је демантовао изјаву реис-ефендије и, у име султана, поручио баилу да је изјава министра спољних послова нетачна. Баило је био задовољан одговором.³⁵ Изгледа да је Махмуд био спреман за измирење. Средином маја 1787. баило је јавио Сенату да му је реис-ефендија усмено саопштио да је Махмуд упутио једног човјека у Цариград с молбом за измирење. Реис је увјеравао баила у немогућност једног новог споразума Порте с Махмудом.³⁶

Почетком априла 1787. умро је Курт-паша Берата, крвни непријатељ Махмуда. Вијест о смрти паше оданог Порти изазвала је забринутост у Цариграду, пошто се сумњало да постоји споразум између пашиног сина и Махмуда. На Порти се помишљало да на мјесто Курт-паше поставе неког човјека из његовог пашалука, али пошто је био устаљен обичај да син наслеђује оца у достојанству, то се Порта није усудила на овај корак, бојећи да не изазове још веће неприлике.³⁷

Већ крајем маја 1787. царске копнене и поморске снаге биле су спремне за покрет и акцију. План Порте је био да сувоземним снагама с југа и сјевера покори Албанију, док би флота имала задатак да деморалише Махмудове присталице и помогне у освајању приморских градова у Албанији, које је Махмуд држао. Венеција је понудила своје услуге турској флоти која је имала да дође у Јадран. То је више урађено у циљу спречавања турске флоте да изазове неки инцидент, него из искрене жеље за сарадњом. Млечанима је изгледало паметније да на неки начин контролишу турску флоту него да та флота направи неко изненађење.

Султан је издао ферман севаскјеру турске флоте, паши Негропонта, Черкез Хусеин-паши. У ствари, ферман се односи на поступак команданата турске флоте према Млечанима и услуге Венеције турској флоти у Јадрану. У ферману стоји да је Република узлозна са одлуком Порте о упућивању флоте у Јадран и да је Венеција издала наређење својим командантима да „ако неки брод моје царске флоте буде принуђен да пристане у млетачка пристаништа или воде, може се снабдијевати потребама и намирницама или било којим другим потребним средствима, са готовим новцем.“ У случају да дође до неког инцидента, потребно је заједничким напорима, на пријатељски начин, ријешити спор, и да турска флота има да поштује млетачке санитарне прописе и да не наноси никакву штету млетачким бродовима и роби. С друге стране, млетачка флота неће давати никакву помоћ крају у којем ће турска флота водити војне операције, док ће турска

³⁵ Исто.

³⁶ Исто, Цариград, 20. маја 1787.

³⁷ Исто, Цариград, 7. априла 1787.

флота апсолутно поштовати уговор о миру и пријатељству. Султанов ферман је саопштен свим командантима бродова у турској флоту.³⁸

Крајем маја 1787. отпочеле су војне операције султанове војске против Махмуда. Царска војска прво је заузела Приштину и Скопље које је Махмуд држао. Такође, турска војска почела је са чишћењем Махмудових снага из Македоније. Крајем маја или почетком јуна дошло је до веће борбе између царских трупа и Махмудове војске. Али-паша преотео је Охрид од Махмудових присталица, док су царске снаге под командом беглербега Румелије опсјеле Скопље. У овим борбама Махмуд је претрпио мање губитке. У Цариград је упућено 20 глава Махмудових официра, а у Солун је дотјерано 90 заробљеника из околине Битоља. Пошто солунски паша није нашао ниједан брод за превоз заробљеника у Цариград, затражио је брод од млетачког конзула у Солуну, али је овај одбио то тражење.³⁹

Царска војска надирала је према Албанији из два правца: на сјеверу према Косову пољу и на југу из правца Битоља, Охрида и Елбасана према Тирани. Ако су Махмудове снаге у првим сукобима претрпијеле мање губитке у једној већој борби на Косову пољу, пашина војска поразила је беглербега Румелије. Царски командант изгубио је добар дио провијанта: 80 шатора, четири топа, а у људству 1000 мртвих и преко 800 заробљеника. Махмуд је наредио да се сви заробљеници ослободе и сваки је добио по пет гроша за пут до куће. Овај поступак Махмудове војске према заробљеницима морао је снажно утицати на морал султанове војске која није била много одушевљена за борбу, и још горе исплаћивана.

Вијест о овој побједи затекла је Махмуда у Скадру. Скадарски паша је одмах са 1000 војника кренуо да се споји са побједничком војском на Косову, с намјером да гони беглербега, али неповољне вијести из Скадра примораше Махмуда да се врати. У Скадру је владало незадовољство међу терзијама које је потпиривао паша Чаушевић, поријеклом Скадранин и сада постављен за скадарскога пашу. Чим се вратио, Махмуд је похапсио неке старјешине терзијског еснафа и тако брзо утислио опозицију.

Послије пораза на Косову беглербег је концентрисао све царске трупе према југу, с намјером да из правца Охрида упадне у Албанију. Јужна војска под командом Али-паше, која је бројала око 10.000 људи, послѣ борбе око Охрида претполовила се. Четири до пет хиљада бораца напустило је пашу, зато што им није дао обећану плату. Царска војска није била много ратоборна нити је располагала високим борбеним моралом. Беглербег није имао

³⁸ Исто, Цариград, 5. јуна 1787, Прилог султанова фермана с краја маја.

³⁹ Исто, Цариград, 5. и 27. јуна 1787. и прилози писама конзула из Солуна базику од 8. и 12. јуна.

много повјерења у своју војску и команду над њом повјерио је двојици турских паша и петорици Албанаца. Док се царска војска осипала, Махмуд је имао пуно повјерење у своју армију, па чак и у Турке који су били у његовој војсци.⁴⁰

Из свих изнијетих млетачких података јасно се види да је у почетку оружаног сукоба Махмуд био у повољнијем положају. Народ је био углавном уз њега, а војска му је била одана. Са снагама које је Порта ангажовала у јужној Албанији било је мало изгледа да ће се уништити Махмуд. Зато је Порта позвала војску из Босне да притиском са сјевера подвоји Махмудове снаге и лакше га савлада.

Иако је Махмуд-паша у почетку ратних операција успио да нанесе ударац царској војсци, његове снаге биле су неупоредиво слабије. Народ јужне Албаније је почео да се колеба. Свако је знао да се окупља велика царска војска против Махмуда, кога је Порта огласила за бунтовника. Зато је свако настојао да по могућности остане по страни. То је слабило позиције Махмуда у Албанији. Он је полагао највећу наду у сјеверноалбанска племена и своје сједиште у Скадру. Јужна царска војска је полако напредовала и заузела Тирану. До краја јуна 1787. Махмуд је држао само: Љец, Драч, Скадар, Бар, Улцињ, Подгорицу, Служ и уз њега је било сјеверноалбанско племе Миридити. Губитком велике територије Махмуд је губио људске и материјалне резерве. Тако су се његове могућности знатно смањивале, док су противничке снаге расле.

У таквим околностима Махмуд је предузео све мјере да утврди Скадар, спреман да се до последњег даха брани из свог главног града. Почео је да дозивије утврђење на скадарској тврђави и да снабдијева тврђаву оружјем, муницијом и намирницама. Тврђаву је појачао са још неколико топова. На ријечи Дриму оставио је 500 људи и у ријечи потопао барке да би спријечио прелазак царској војсци. Према Херцеговини Махмуд је располагао врло скромним снагама. Један одред на граници Херцеговине бројао је 400 људи, а други, ближе Скадру, под командом Међикућића, 500 војника.⁴¹

Према млетачким изворима, беглербег Румелије и паша Цашевић имали су огромну војску од 80.000 људи. На другој страни босански везир окупио је 15.000 војника. Очекивало се да ће његове снаге порасти на 25.000 бораца. Већ почетком јула 1787. везир се са својом војском улогорио у Гацку, у очекивању да послиге рамазана пређе у Никшић.

У Цариграду су били чврсто ријешени да униште Махмуда. Баило је писао 5. јула 1787. генералном провидуру да не постоји никаква могућност новог опроштаја скадарском паши. Повратак капудан-паше у Цариград — каже баило — „могао би измијенити

⁴⁰ Исто, Цариград, 10 јула 1787. Прилог писма из Солуна од 28. јуна.

⁴¹ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 652. Са галије у Сплиту, 15. јуна 1787. Прилог писма которског провидура.

изглед ствари, али сви су изгледи да он неће више видјети ову пријестоницу.“ Мали број заштитника које је Махмуд још имао у Цариграду није био тако моћан да би промијенио одлуку Порте и може се мирно чекати исход догађаја. Баило је још јавио да се спрема једна нова транспортна флота за Јадран.⁴²

Сјеверна царска војска, под командом босанског везира, успјешно је савлађивала незнатне Махмудове снаге и без већих жртава заузела Никшић и Служ, док се Подгорица предала без борбе. Пут царској војсци према Скадру био је отворен.

За то вријеме јужна царска војска напредовала је кроз Албанију и заузела низ градова и паланки. Син Вели-паше са његајом беглербега налазио се у Тирани са 20.000 војника, пљачкајући и уништавајући све што им је пало шака. Царска војска немилосрдно је палила дрвене сељачке куће, а коњица је уништавала усјеве. То исто су радили у Каваји и око ње паша Цаушевић и нови заповједник малићана Махмуд-бег. У Елбасану трупе румелијског беглербега вршиле су исти терор, пљачкајући све, „не остављајући ни ексера у зидовима њихових конака.“ Беглербег је обавијестио остале турске команданте да не крећу даље док он не стигне у Елбасан. Његов долазак се очекивао чим се појаве турски бродови у Драчу. Исто тако и присталице Махмуд-паше вршиле су терор против својих противника. Син и брат Курт-паше, кад су били протјерани из Берата, заједно са бегом Пећана, пљачкали су и убијали све султанове присталице.⁴³

У овим узајамним осветама страдао је албански сељак који је постао жртва свирепих обрачуна два противничка табора. Када је паша Цаушевић сазнао да је турска флота стигла у Мореју, прешао је са својом војском у Тиранско поље и ту се улогорио у очекивању акције против Љеша. Из Скадра је дезертирао Ибрахим-бег и прикључио се султановој војсци. Ускоро се показало да је његова предаја била лажна. Када је ухваћено једно Махмудово писмо, он се изгубио у непознатом правцу. У Тирани се концентрисала готово сва јужна царска војска у очекивању даљих операција против Махмуда.⁴⁴

Војска босанског везира задржала се у Подгорици дуже него што се очекивало. Царска војска се са свих страна приближавала Скадру. Према млетачким информацијама стање у Скадру није било повољно за Махмуда. Скадрани су били у великој забуни. Махмуд се већ био затворио у тврђаву. Народ му је ставио до знања да се неће борити против царске војске ако не изађе из тврђаве да се заједно с њим бори.⁴⁵

⁴² A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. Котор, 28. јула 1787. Прилог писма Баила од 5. јула.

⁴³ Исто, Котор, 24. августа 1787. Прилог писма канзула из Драча од 25. јула.

⁴⁴ Исто, Будва, 11. августа 1787. Прилог писма канзула из Драча од 8. августа.

⁴⁵ Исто, Котор, 5. августа 1787.

Нека мјеста и села у Албанији, чим се приближила царска војска, одмах се предадоше. Везирова војска споро је напредовала од Подгорице према Скадру и наилазила на отпор Махмудових снага. У једном сукобу у Зети са Махмудовом војском, босанске трупе претрпјеле су мање губитке.⁴⁶ Махмудова војска није се предавала. Све чињенице су указивале да се скадарски паша са својим најприврженијим присталицама неће предати и да ће се борити до посљедњег даха.

Везир је покушао да поколеба Скадрани и упутио је 12 људи у мјесто Хот у близини Скадра да објаве султанов ферман. Скадранин Асан Хот са својим људима убио је све везирове изасланике. Затим је везир с војском кренуо према Скадру и заузео мјесто Хот. Многа села у околини Скадра изјавише оданост везиру. Скадрани су показивали отворено незадовољство према Махмуду, нарочито послје уласка царских трупа у Хот. Нека мјеста се изјаснише се отворено против Махмуда. На позив везира Барани се покорише. Махмуд упути један одред против њих, али Барани одбише напад. Исти случај поновио се и са Шестанима, који се одметнуше против Махмуда. Један дио Црмничана и друга црногорска села изјавише оданост везиру. Капетан Бара је писао генералном провидуру и извијестио га да се са својим људима покорио султану. Капетан је тражио од провидура 3000 ока бешкота, које ће платити кроз мјесец дана.

У Скадру два најбројнија еснафа, кожари и терзије, отворено су гунђали, ширећи дефетизам да царска војска долази против Махмуда, а не Скадрани. Махмуд је ријешао да Скадрани умири на најсиврепји начин. Незадовољство народа према Махмуду, у тренутку кад су се царске трупе налазиле пред вратима Скадра, могло се претворити у отворену буну, што је он добро знао. Зато је Махмуд погубио 60 талаца из Подгорице, Црмнице, Служа и Куча. Погубљење је извршено јавно на мосту на Бојани. Лешеве су бачени у ријеку.⁴⁷ Бојана је текла крвава. То је био изазов царским трупама и ужасна опомена Скадранима за њихову непослушност. То је почетак борбе на живот и смрт против царских трупа. У Цариграду су показивали крајњу одлучност да униште Махмуда. Почетком августа 1787. баило је обавијестио генералног провидура да је у Цариграду погубљен неки ага, један од главних Махмудових сарадника, док осталих 99 заробљеника „биће вјероватно осуђени на галије.“⁴⁸

Јужна царска војска брже је напредовала и показала је више ефикасности. Беглербег је већ био заузео Љеш и његова војска није била далеко од Скадра. У Бар је дошао синовац паше Цаушевића, који је дочекан с великим одушевљењем. Паша је

⁴⁶ A. S. V. B. C. f. 227. Цариград, 10. септембра 1787. Прилог писма ген. пров. од 13. августа; Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор 11. августа 1787. Прилог од 7. августа.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f.653. Будва, 25. августа 1787. Прилог писма баила од 4. августа.

кренуо с војском на Мркојевиће који су још били уз Махмуда. Мркојевићи пружише отпор, али их надмоћнија царска војска савлада. Цаушевић је запалио све куће Махмудових присталица и запретио да ће и остале уништити ако се не покоре султану. Махмуду још остадоше вјерни Драч и Улцињ.

Капетан Бара придружио се активно царској војсци. На његово поновно тражење да му се упути бешкот, генерални провидур је одлучио да се у Бар упути 3000 ока бешкота у знак пријатељства и сарадње са султановим људима. Барски капетан упутио је двије барке у Котор за транспорт бешкота. Посада Бара ступила је у борбу против Махмудових снага и одсјекла 16 непријатељских глава које су одмах упућене беглербегу Румелије. Капитан Бара још је тражио од провидура Мема да му упути у помоћ један брод и 100 ока праха. Провидур је одговорио да му може упутити брод, али да му не може дати прах.⁴⁹

Као што видимо, Млечани су се умијешали у сукоб Махмуда са султаном и помогли царску војску. Представници млетачких власти у Котору с највећом пажњом су пратили развој догађаја и од многих својих повјереника с разних страна били детаљно извјештавани о свему. У самом Скадру налазио се један Албанац, млетачки агент, чије име нам је непознато. Он је редовно извјештавао генералног провидура о свим појединостима догађаја у Скадру.

Дуго очекивана турска флота, која се састојала од 4 линијска брода, 2 лаке фрегате и 4 шамбека, у пратњи млетачке флоте појавила се у водама Албаније. Очекивао се долазак још четири фрегате из Александрије. Чим је турска флота стигла у Драч, командант града се предао. Сераскјер турске флоте је писао Улцињанима, који изјавише лојалност султану и затворише у тврђаву синовца Махмуд-паше и 10 Скадрана. Улцињани поручише Махмуду да им врати 12 талаца, иначе ће погубити његовог синовца. Махмуд је отпустио Улцињане тек кад су били сувишни.

Царска војска је почела да стеже обруч око Скадра. Главне снаге беглербега Румелије и Мехмед-паше Цаушевића, које су бројале око 12.000 људи, 26. августа налазиле су се на један сат хода од Скадра. Сви Скадрани изјавише оданост султану и исти дан послје подне народ се побунио. Махмуд, рањен у руку, заједно са братом Ибрахим-бегом, склонио се у тврђаву. Скадрани упутише једну делегацију Цаушевићу да му пожеле добродошлицу и изјаве оданост. Сјутрадан, 27. августа 1787, у град је ушао Абдул-паша, млађи Цаушевићев брат, који је дочекан с великим одушевљењем. Двадесет осмог августа ушао је у Скадар Мехмед-паша са 12.000 људи. Чим је ушао у град, паша Цаушевић издао је најстроже наређење, под пријетњом смртне казне, да војска не наноси никакву штету становништву нити врши насиље над њим. Такође је саопштено рођацима и родитељима оних који су

⁴⁹ Исто, Будва, 25. августа 1787.

се са Махмудом затворили у тврђаву да ће бити помиловани ако га убију; у противном ће им заплијенити имовину и запалити куће. Овај пашин позив на предају није имао никаквог одзива.

Босански везир је кренуо према Скадру тек када је јужна царска војска ушла у град. Махмудове трупе пружале су жесток отпор босанској војсци. 23. августа Махмудове снаге нанијеле су озбиљније губитке везиру у људству и ратној опреми. Када је у Скадру избила побуна, Махмудов одред, који је бранио пролаз босанској војсци, под командом Ахмета, Махмудова брата, напустио је положај и утекао. Ахмет је пронађен у једном селу три сата далеко од Скадра и ту погубљен са два друга. Ахметова глава је упућена у Цариград. Босански везир и беглербег Румелије 30. августа 1787. издали су наређење паши Цаушевићу да ухвати и погуби Махмуда.⁵⁰

Генерални провидур поздравио је улазак царских трупа у Скадар и упутио писмо Цаушевићу, препоручујући му млетачке годанике у граду. Паша је изјавио спремност да заштити два Млечанина и обавијестио провидура да се Махмуд затворио у тврђаву са 60 људи. Његова ће „глава у најскорије вријеме бити узета и упућена на високу Порту“, поручује паша.⁵¹ То је баш оно што је требало тек извести. Махмуд је био сатјеран у мишју рупу и још је само остало да се толики напори крунишу његовом главом. Због те главе Порта је спремила ову велику војну експедицију.

Борба за тврђаву почела је тек у октобру. За царску војску освајање тврђаве било је крај успјеха, а за Махмуда одбрана тврђаве била је питање живота или смрти. Генерални провидур тражио је од свога повјереника из Скадра да му тачно јавља о борби, о условима једне и друге стране и све остале појединости. Према извјештају тога повјереника тврђава се налазила на врху једног голог и стрмог брда. Тврђава је била опасана јаким и високим зидовима, троугластог облика, са обимом од четири миље. У ствари један градић. На углу тврђаве према западу зид је био највиши и најјачи; ту се налазио Махмуд са породицом и својим највјернијим пријатељима. Поред брда на којем се налазила тврђава било је још једно брдо, на висини тврђаве, звано Топкана, гдје су царске трупе смјестиле артиљерију да туку тврђаву.

Тврђава је била добро снадбјевена намирницама, тако да су опсједнути, према мишљењу агента, могли издржати опсаду четири до пет мјесеци. У тврђави је било око 230 војника и још доста неборачког становништва. Сви браниоци су били одабрани и храбри људи, спремни да радије погину него да се предају под било којим условима. Тврђаву је бранио цвијет албанског плем-

⁵⁰ Исто, Будва, 28. августа 1787. и Будва 1. септембра 1787. Прилог из Скадра без датума.

⁵¹ Исто, Будва, 1. септембра 1787. Прилог писма примљено 1. септембра.

ства. Више од половине бранилаца били су племићи. За двије недеље опсаде нико из тврђаве није изашао.

Оперативни план царске војске је био да артиљеријском ватром направе отворе на зидинама. Војска је располагала топовима малог калибра, „јер топовске кутле биле су мале, мало више него јаје од гуске.“ За десетак дана артиљеријске ватре гранате су нанијеле врло малу штету зидинама. Срушени су кровови на неколико кућа у тврђави али ниједна кућа није била запаљена.

На брду Топкани било је смјештено пет топова, калибра 12 либара, који су врло неефикасно дјејствовали због мале тежине граната и још више због даљине, пошто се брдо Топкана налазило с друге стране Бојане. У самој тврђави није било ниједног топа да ваља.

Од ових царских команданата паша Цаушевић се најактивније залагао да се тврђава што прије освоји. Он је био будући скадарски паша и док је год Махмуд био у тврђави његова власт је била номинална. Пашин план је био да се тврђава заузме на јуриш. Да би закрвио Скадрани са Махмудом, Цаушевић је наредио да они изведу први јуриш. Скадрани су били на силу гурнути у овај јуриш и није се могао очекивати никакав успјех. Опседнути с лакоћом одбише овај напад, у коме је пало 15 и рањено исто толико Скадрани. Ту је погинуо Сулиман-ага Копличичи, чији се отац са два сина налазио у тврђави. Пошто су се царски команданти увјерили да сами Скадрани не могу ништа урадити, ријешилише да регуларна војска изведе јуриш.

Турски команданти су предвидјели да ако не успије јуриш, оставиће у Скадру потребан број војске да држи Махмуда у опсади, а осталу војску ће распустити, а Скадрани приморати да гарантују да Махмуд неће умаћи.⁵² Овај план је био супротан правом задатку царске војске — да по сваку цијену заузме тврђаву.

Насилно тјерање Скадрани на тврђаву довело је до незадовољства грађана. Скадрани су почели да тајно дотурају помоћ Махмуду и показивали су више симпатија према њему него према царској војсци. Овај поступак царских команданата касније ће им се тешко осветити. Царска војска се последије тога осјећала у Скадру као у непријатељском граду. Царске трупе морале су једноставно окупирати Скадар и смјестити јединице по свим значајним пунктовима у граду.

Петог октобра 1787. стигла је султанова заповијест да се тврђава што прије заузме. Два дана касније, босански везир и беглербег Румелије ушли су са својим трупама у Скадар да предузму нови јуриш на тврђаву. Турски команданти бојали су се новог јуриша због издаје Скадрани. Једанаестог октобра сва турска војска налазила се у Скадру. Султанова војска била је чврсто стегла тврђаву и спремала се на јуриш.

На брду Кадиви смјештена је артиљерија од 4 топа. С те стране према тврђави миниран је зид, али без већег успјеха. И

⁵² A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор 10. октобра 1787.

ова батерија је без већег успјеха бомбардовала тврђаву. Затим је царска војска почела да прави покретне заклоне од разног материјала. Иза сваког заклона могло се смјестити 6 војника. Помоћу ових заклона царска војска требало је да се приближи зидинама тврђаве и изврши јуриш.

Царска војска смјестила се на одређеним мјестима у Скадру, одакле је могла брзо да предузме акцију. Босански везир налазио се на западној страни тврђаве, а беглербег на источној. Једанаестог октобра стигао је у помоћ паша Ђаковице са 10.000 људи.⁵³ Султановој војсци није недостајала људска сила, него техничка средства. Могле су се испод тврђаве налазити стотине хиљада војника, али без добре артиљерије и осталих техничких средства тврђава је, за човјека наоружаног пушком или ножем, била неосвојива.

Опсједнути су патили без воде, али како је пала киша, пребродили су ту кризу. Но и поред тога, Махмуд је био вољан да преговара о предаји и 12. октобра упутио је писмо беглербегу Румелије тражећи да може слободно да иде у Цариград да докаже своју невиност пред султаном. Овај захтјев је одбијен. Артиљерија је и даље наставила да туче тврђаву, али без успјеха. Царска војска очекивала је бацаче и бомбе из Цариграда и Дубровника, четири из пријестонице а шест од Дубровчана. 15. октобра Цафер-бег из Валоне је напустио Скадар са 1000 људи, по дозволи беглербега и Цаушевића. На његово мјесто требало је да дође син Курт-паше из Берата. Тих дана стигла су појачања царској војсци из Дукађина, Кроје и Македоније. Беглербег и паша Цаушевић позваше у помоћ Хоте, Кастрате, Шкерље и Клименте. Турски команданти планирали су да ова племена мобилишу за јуриш на тврђаву, као познате борце.⁵⁴

Брдска племена одбише да се придруже беглербегу. Царска војска је морала да сама јуриша на тврђаву. Прво је намјештена мина у једном удубљењу код првих врата, али није донијела никакву већу корист. Послије експлозије мине, војска из Босне Румелије и Дукађина извела је јуриш 17. октобра око подне и послије двочасовне борбе, уз губитак од 80 људи, повукла се без икаквог успјеха. То је био још један видни неуспјех царске војске.

У Скадру су се пронијеле вијести да је Махмуд убијен, али ускоро се утврдило да то није тачно. Код Махмуда су била три човјека босанског везира, али се није знало о чему су разговарали. Из тврђаве је изишао један војник из Кроје и изјавио да опсједнути немају хљеба више него за двије недјеље. Све ове вијести су биле прилично произвољне и царска војска је продужила

⁵³ Исто, Котор, 16. октобра 1787. Прилози разних вијести из Скадра и Бара.

⁵⁴ Исто, Котор, 27. октобра 1787. Прилог писма повјереника из Скадра од 17. октобра.

са опсадом. Артиљерија је и даље дјејствовала, али с мањим бројем топова.⁵⁵

Вијест о Махмудовој смрти проширили су његови пријатељи са циљем да завареју и одврате пажњу царске војске од опсаде, која ионако није показивала много активности. У Скадар су стизала разна наређења с Порте. Султан је постављао паше и дијелио пашалуке у Албанији, док је Махмуд жив и здрав сједио у тврђави. 28. октобра стигао је ферман из Цариграда којим се паша Цаушевићу за годину дају бесплатно у посјед Скадар, Елбасан и Малићана, због тога што је имао велике расходе око припремања војске против Махмуда. Ахмет, син Курт-паше, потврђен је за пашу Берата, а његов рођак Ибрахим-бег унапријеђен је за пашу од два туга и добио је на управу Јањину и Девенет. Млетачки агент је сазнао да је султан запријетио немилостиву везиру, беглербегу и Цаушевићу ако не погубе Махмуда. Босански везир је био прилично забринут, не толико због ове пријетње колико због свога богатства. У Турској није било добро бити много богат. Због тога се највише губила глава, а кривицу је још лакше било наћи.

Опсада се продужавала без икаквог успјеха. Иако је царска војска била у повољнијем положају, најтежи проблем за њу је био снабдијевање. Није било лако опскрбити толику војску у једном граду непријатељски расположеном према њој. Већ последице неколико недјеља опсаде снабдијевање царске војске је било лоше. 25. октобра један велики број босанске војске је једноставно напустио логор због лошег и нередовног снабдијевања.

Послије два мјесеца опсаде показало се да царска војска јуришом не може заузети тврђаву, а да за дугу опсаду није спремна и да вријеме више ради за Махмуда него за султанову армију. Крајем октобра млетачки повјереник из Скадра је писао: „Ево већ су два пуна мјесеца (опсаде) и није се постигла никаква корист“. Тако би могло проћи десет година „када би унутра (у тврђави) било довољно залиха“. Зато млетачки повјереник моли провидура да дозволи Цаушевићу да код Млечана набави два-три бацача са потребним бројем бомби.⁵⁶

Уколико се опсада продужавала, положај царске војске постајао је све гори. Али ни опсједнути нијесу били у завидном положају. Махмуд и његове присталице су били ријешени да радије погину него да срамно буду погубљени кад падну непријатељу у руке. Колебљивце је Махмуд притегао и обећао 500 гроша награде потказивачу онога који би се ријешило да напусти тврђаву. Када је једно вече из тврђаве изашао неки дјечак, беглербег га је саслушао и притворио, сумњајући да носи неку поруку. Из саслушања овог дјечака се сазнало да опсједнути немају довољно намирница и да су многи војници расположени да напусте

⁵⁵ Исто, Котор 28. октобра 1787. Прилог из Скадра од 19. октобра.

⁵⁶ Исто, Котор, 28. октобра 1787. Прилог писма из Скадра од 25. октобра.

тврђаву. Опсједнути нијесу имали довољно муниције и у пушке су мјесто олова стављали комадиће распрслих гвоздених граната. Иначе, у тврђави је од бомбардовања погинуло десет лица.

Царска војска се све више осипала. Артиљерија је и даље дјејствовала реда ради. Прављене су и разне мердевине за јуриш на тврђаву, али је све то било алкаво. Тврђава је остала недирнута. Требало је пробити зидине, а за то царска војска није располагала потребним техничким средствима. Причало се да ће се поставити мине у зидинама. Војска босанског везира се готово растурила. Остало је само 2000 војника. Слабо снабдијевање и дуга опсада деморалисали су царску војску. Такође је и румелијска војска почела да се осипа. Беглербег је поставио јаке страже на прелазима ријеке Дримма, да спријечи бјекство својих војника. Требињски паша је са својом пратњом напустио Скадар.

У самом граду стање се све више погоршавало а незадовољство грађанства расло. Војска је запосјела велики број кућа и осино се понашала према становништву, нарочито с Махмудовим присталицама. Њих су малтретирали, а понекад им конфисковали и цијелу имовину. Скадрани су све више губили симпатије према царској војсци коју су дочекали као ослободиоце. Спахије су тражиле да буду отпуштене, јер је њихова обавеза истекла. Тражили су од команданта плате за издржавање, јер више нијесу били обавезни да остану.⁵⁷

Као што се види, опсада тврђаве је фактички пропала. Кад царска војска није успјела да првих дана опсаде заузме тврђаву, све мање је било изгледа да то постигне касније. Слабо снабдијевање, дезертирања и неефикасност потпуно су паралисали царску војску. Осим тога, спољнополитичка ситуација за Порту се битно измијенила. Русија је ушла у рат против Турске. На Порти сада нијесу имали много времена да мисле на Махмуда. Почетком новембра 1787. у Цариграду су кружиле вијести да су босански везир и беглербег добили наређење да прекину операције против Махмуда и да пођу у одбрану граница које угрожавају Аустријанци.⁵⁸ Порта је очекивала да ће и Аустрија ускоро загазити у рат против Турске, зато је разумљиво што су се проносили вијести да је Порта већ у ратном стању с Аустријом.

Царски команданти су схватили да се мора предузети нека акција. Ријешено је да се поново постави мина на погодно мјесто у зидинама. Послије експлозије мине планиран је јуриш на тврђаву. Почетком новембра у Скадар је стигло појачање од три барјака по 150 људи. Беглербег је наредио да се у Македонији мобилише 1500 људи. Стизала су појачања и из других крајева, али те нове снаге нијесу могле бројно замијенити оне које су напустиле Скадар. Овај пут главари Хота, Каспрата, Шкерља и Венунда

⁵⁷ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор, 20. новембра 1787. Прилог писма из Скадра од 5. новембра.

⁵⁸ A. S. V. B. C. f. 227. Цариград, 5. новембра 1787.

дођоше у Скадар код паше Цаушевића да изјаве оданост и спремност на сарадњу.

Стање у Скадру стално се погоршавало. Народ је био све више незадовољан. Да би спријечили то опасно врење, беглербег и Цаушевић узеше од Скадрана више од сто талаца.⁵⁹ Тих истих дана сва спахијска коњица је напустила Скадар и вратила се кућама. Беглербег је узео од спахија 60 кеса под изговором да мора мобилисати нове снаге. Истина, он је скупљао нову војску, али само пјешаке, јер није било услова за издржавање коњице. Босанска војска спала је на 2600 људи. Причало се да ће босански везир напустити опсаду због рата Порте против Аустрије и Русије. Морално, царска војска је била спремна да што прије напусти Скадар.

Какво је било стање у тврђави у ово вријеме није нам познато. По изјави двојице Спужана који су изишли из тврђаве, опсједнути су имали још мало хљеба и жита. Супротно њима, један Махмудов слуга који је напустио тврђаву казао је да у тврђави има довољно хљеба и жита. У сваком случају опсједнути нијесу гладовали.

Из Цариграда је стигао ферман којим се наређује конфискација имовине свих опсједнутих, а посебно Махмуда. Ферман је објављен у Скадру.⁶⁰ То је био последњи и најтежи изазов Скадранима који су ионако били погођени боравком толике војске у своме граду.

Затим су услједила прогањања и хапшења у Скадру. Седамнаестог новембра 1787. ухапшени су рођаци и присталице опсједнутих. Жене су биле принуђене да бјеже из града због насиља царске војске. Ова недјела коначно су определијелила Скадране на Махмудову страну. Скадар је био напуњен експлозијом мржње, тјевеа и освете. Довољно је била једна варница па да се све разбукти.

Царски команданти довлачили су нове снаге. Средином новембра у Скадар је стигао један брод са пет бацача, 1500 бомби и потребном количином праха.⁶¹ Ова опрема стигла је касно, тако да није могла бити употријебљена. Послије неколико дана у граду је избила побуна која је учинила крај опсади и потпуно прекренула ток догађаја.

У тренутку када је изгледало да је с Махмудом и његовим присталицама свршено, ситуација се из основа измијенила. Скадрани, озлојеђени и расрђени због насиља Мехмед-паше Цаушевића, његова брата Абдуле и румелијског беглербега, били су спремни да се с оружјем супротставе царској војсци. За то је био

⁵⁹ A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор, 20. новембра 1787. Прилог писма из Скадра од 8. новембра.

⁶⁰ Исто, Котор, 20. новембра 1787. Прилог писма из Скадра од 8. новембра.

⁶¹ Исто, Котор, 24. новембра 1787. Прилог писма из Скадра од 18. новембра.

потребан само погодан тренутак. Царска војска се понашала у Скадру као у освојеном граду. Многе куће и вртови били су демолирани или уништени. Скадрани су били подвргнути тешким глобама без обзира на имовно стање. Затим је издато наређење да жене и дјеца опсједнутих морају напустити град. Сви ти поступци царске војске и команданата изазвали су Скадранима отворено непријатељство. У највећој тајности почели су да траже и успостављају везу са опсједнутима. Махмуд је сада у очима Скадранима постао заточник њихове слободе.

Као што смо утврдили, царска војска је починила низ злодјела приликом заузимања Љеша и других градова. Нико и ништа није било поштеђено. Војска је вршила насиља над женама у неким селима. Све је то допринијело да народ Албаније гледа на царску војску као на непријатељску. Али насиља царске војске у Скадру била су главни разлог побуне Скадранима.

Када су браћа Цаушевићи ријешили да убију главног скадарског главара Тахир-агу Јуку, а беглербег Румелије планирао да испусти из становништва 40.000 цекина, дошло је до оружане побуне Скадранима. Тахир-ага се повезао са Брђанима и скадарским старјешинама у циљу оружаног напада на беглербега и браћу Цаушевиће. Према утврђеном плану напад на царску војску имали су да изврше два главна еснафа у Скадру: кожари и кројачи. Први су били бројнији и јачи. У њиховом кварту становао је Тахир-ага и била је смјештена војска беглербега Румелије.

Напад на царску војску заказан је за недјељу 25. новембра 1787. У рану зору кожари нападоше војску беглербега и последије краће и жешће борбе разбише његов логор. Чим је почела борба, притекоше у помоћ остали Скадрани. Многи царски војници су били убијени или заробљени. Беглербег се спасао прерушен бјекством, у спратњи само 30 људи. Када су дошли до набујалог Дрима и покушали да га пређу, удавише се сви осим деветорице. У почетку се није знало да ли је беглербег остао жив. Приликом бјекства оставио је сву робу у Скадру осим новаца.

Послије разбијања беглербегове војске, Махмуд је са својима изашао из тврђаве да помогне грађанима. Тахир-ага је имао задатак да нападне Мехмед-пашу Цаушевића. Међутим, Тахир се са својима затворио у свој дворцац и још неколике куће гдје су га опсјели браћа Цаушевићи. Они су се били утврдили у великом Махмудовом двору, али Цаушевиће ускоро напустише сви Скадрани који су у почетку били на њиховој страни. Међутим, већи број Скадранима је био на страни Тахир-аге и увече око 21 час ослободише Тахира и његове. Браћа Цаушевићи, кад су остали готово усамљени, у ноћи око два сата утекоше из Скадра. Абдул-паша је приликом бјекства био рањен у руку. Мехмед-паша Цаушевић ухваћен је у једном селу, четири сата далеко од Скадра, и убијен, а његова глава упућена је Махмуду, док се његов брат Абдул спасао.

Беглербег који се спасао покушао је да изненади Махмуда и упутио је своје људе, али они нијесу могли ништа урадити. „И тако се завршила сцена против сваког вјеровања“, како је ка- зао млетачки агент у Скадру. Све се одиграло као у неком филму. Брзо, неочекивано и са још неочекиванијим резултатом.

Махмуд се показао врло великодушан и није никогa убио од заробљеника, осим двојице који су поставили млину у отвор на зидинама тврђаве. За вријеме побуне „босански везир се држао неутрално и није се покренуо из свога стана. Био је посматрач свих (ових) ствари и сви кажу да је увијек био наклоњен Мах- муду и Скадранима и ово је било из разлога што се није слагао са беглербегом Румелије“. Везир је послџе последњег напада царске војске на тврђаву, 18. октобра, одржавао тајне везе са Махмудом. Вјеровало се да је босански везир примио много но- ваца од Махмуда.

Када је Махмуд изишао из тврђаве примио је везира с па- жњом и богато га обдарио. У скадру се налазио и капудан-паша. Махмуд је обојицу отпустио. Махмудов брат Ибрахим-бег и Та- хир-паша испратили су босанског везира до Подгорице. Скадрани су вјеровали да је Махмуд помилован и да је то дошло посредо- вањем везира.

Побуна у Скадру дјелимично се окренула и против Млечана. Млетачки вицекоњул је морао да се крије да га не убију Скадра- ни. Сам вицекоњул јавио се из Скадра тек 27. новембра, пре- стрављен за свој живот. Он је био велики пријатељ Цаушевића и то ће бити разлог што су га Скадрани тражили. Уосталом, његово држање у догађајима у Скадру било је на линији званичне поли- тике Венеције.⁶² Млечани су од свега срца жељели да Махмуд нестане с овог свијета. Тај тренутак је Порта пропустила. Од сада па до краја живота Махмуд ће имати пуну иницијативу пре- ма Порти и радити оно што му је воља.

Послџе растјеривања царских трупа из Скадра, Махмуд је настојао да што прије среди прилике. Објавио је слободу трговине свима трговцима, па и млетачким поданицима. Један млетачки агент из Скадра писао је почетком децембра 1787. у Котор да млетачки трговци могу слободно доћи у Скадар.⁶³

⁶² О овој побуни постоје многи документи. Попребно је напоменути да у два документа стоји да је побуна у Скадру избила 24. новембра 1887, док у свим осталим стоји да је то било 25.

Овдје ћу навести све документе које сам кориистио за опис побуне у Скадру. А. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор, 29. новембра 1787, 1) Прилог из Скадра од 25. новембра; 2) Прилог из Скадра од 26. новембра. 3) Котор, 1. децембра 1787. Прилог из Скадра од 29. новембра. 4) Прилог из Скадра од 29. новембра; 5) Прилог из Скадра од 29. новембра. 6) Прилог из Скадра од 26. новембра; 7) Котор, 3. децембра 1787, прилог из Скадра од 29. новембра. 8) Прилог из Скадра од 27. новембра; прилог из светог Сте- фана од 2. децембра.

⁶³ А. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор, 9. децембра 1787. Прилог писма повјереника из Скадра од 3. децембра.

Када је Махмуд преузео власт, настојао је да среди своје односе с Портом и упутио је свога шурака у Цариград да тражи опроштај за њега, али је Porta одбила да о томе разговара. Porta је сада огласила за побуњенике и Скадрани. По мишљењу баила, није било искључено да Porta ипак попусти према Махмуду. Капудан-паша није јавно одрекао заштиту скадарском паши.⁶⁴ Porta се још заносила плановима против Махмуда. Рејс-ефендија поручио је баилу преко тумача Ралиа „да ће диван са свом строгошћу одлучно радити против Махмуда“ и да је сусједним пашама Албаније наређено да великим снагама нападну побуњеника. Као побуњеници биће сматрани сви они који помажу Махмуда. Реис-ефендија је тражио од Републике да свим Махмудовим присталицама забрани трговину у млетачким пристаништима, који немају Портин ферман.⁶⁵

Porta, уколико је била немоћнија против Махмуда, утолико је више пријетила. Поготову сада Porta није могла предузети ништа против скадарског паше, јер је имала да се носи са двије велике европске силе. Тако су у Цариграду за извјесно вријеме морали да забораве Махмудове прехове.

Ипак, Махмуд се није најсигурније осјећао у Скадру. Паша је снабдијевао град ратном опремом с увјерењем да ће му то бити потребно једног дана. У Скадру је владала велика неизвјесност. Махмуд је био ван закона и народ није знао како ће се све завршити. Почетком јануара 1788. Махмуд је погубио Нуса Милу, Чаушевићевог присталицу. „Народ се страши сваки дан; многи су утекли и сваки дан бјеже.“⁶⁶

Скадрани су били престарашени. Махмуд, уколико се осјећао сигурнији, све више је показивао своје право лице насилника и крволока. Ускоро је Махмуд ликвидирао два угледна Скадранина, присталице Чаушевића, Муслија-агу и Мехмед-агу Дакољати. Скадрани се покајаше што су спасли Махмуда. Али ни Махмуд није био миран. Млетачки повјереник из Скадра је писао 19. јануара 1788. да је чуо како је паша причао „да седам ноћи није уопште спавао, бојећи се да га Скадрани не нападну.“⁶⁷

Незадовољство Скадраниа достигло је такве размјере да је један грађанин покушао да запали кварт кожара у којем је становао Махмуд, али је био на вријеме откривен и спријечен. После тога Махмуд се затворио у тврђаву да га народ не би убио. Босански везир, Махмудов пријатељ, промијенио је држање према њему. Везир је упутио два писма у Скадар: једно Скадранима а друго Тахир-аги Јуки. Везир пише да је Porta љута на Махмуда и тражи његову главу или ће све Скадрание сасјећи.

⁶⁴ A. S. V. B. C. f. 227. Цариград, 15. јануара 1788.

⁶⁵ Исто, Цариград, 22. јануара 1788.

⁶⁶ Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 653. Котор, 22. јануара 1788. Прилог писма повјереника из Скадра од 8. јануара.

⁶⁷ Исто, Котор, 22. јануара 1788. Прилог писма повјереника из Скадра од 19. јануара.

Један број Миридита се побунио и у селу Никодији убише три Махмудова чобана и заплијенише 1500 грла стоке. И становништво Задриме се такође дигло и 30 њихових главара ријешеше да доведу у своје мјесто војску из Кроје. Махмуд је реаговао врло брзо и одмах упутио у Никодију 40 својих људи који запалише двије куће и објесише сеоског старјешину Ибрахим-агу. Послије ових догађаја скадарски паша је показивао велики страх и ужурбано је снабдијевао тврђаву намирницама и муницијом. Према обавјештењу млетачког агента у Скадру, Махмуд је у тврђави имао 8000 ока праха, велики број фишека, 1200 топовских кугли, 700 бомби, 19 топова, 4 бацача, 10.000 ока разних намирница, 120 усољених волова и 500 ока кафе.⁶⁸

Дакле, иако је Махмуд изашао као побједник против царске војске, морао је од Скадрана да се склони у тврђаву. У млетачким документима све је мање података о Махмуду, јер други важнији догађаји у Црној Гори потпуно су окупирали пажњу Млечана.

Глигор Станојевић

ПИСМО САВЕ ТАНОВИЋА О ДОГАЂАЈИМА У БОКИ 1805—1815.

Прилично је писано и објављено о догађајима у Боки Которској из времена од 1805—1815. године. Али, чини се, никад није сувишно објавити и најмањи детаљ — прилог за освјетљавање радња и догађаја из бурних дана онога времена, о сарадњи и борби Црне Горе и Боке Которске за ослобођење од разних освајача и учвршћивање основа националног ослобођења. Један такав прилог несумњиво је и писмо протојереја Саве Тановића, из Мајина, савременика и учесника у тим догађајима и борбама са Французима и покушајима отпора против окупације Боке од аустријских трупа. Ово писмо, датирано „У Букурешт на 8 декембрија 1818“, има значаја и као документат о писмености и језику свештеничког реда као нашег најшколованијег и најкултурнијег друштвеног реда прије 150 година.

Писмо доносимо у дословном препису оригинала, које се чува у Државном архиву СР Србије у Београду.

Упућено је:

— „Пресвијетлој гдњи гдну и гдру¹ Михаилу Теодоровићу и гдру русинскому офицеру гдну капетан Иоргаћни и гдну сарбскому воеводи ачи (Хаџи — Н. Ш.) Продану.

Живот человјечески кои се упуту скитати у свијет и ње

⁶⁸ Исто, Котор, 9. фебруара 1788. Прилог писма из Скадра од 9. фебруара.

¹ Господи господину и господару. — Сва три адресата познате су из оновременских докуманата личности.